

PER QUÈ FER FILOSOFIA A LES ESCOLES¹

per Matthew Lipman²

Suposo que no és cap secret que hi ha molta gent insatisfeta amb l'educació, tant amb l'educació universitària com amb la secundària i la primària. Però, com que l'educació primària té lloc abans que les altres, és extremadament important, perquè els estudiants que fan secundària, i més tard van a la Universitat, tenen la seva ment formada ja segons l'educació primària que hagin rebut. Així doncs, si volem reformar l'educació universitària, no crec que puguem fer-ho sense reformar l'educació secundària i la primària, ja que els 'productes' d'aquesta educació es convertiran en els estudiants i els mestres del futur. Per tant, l'educació primària ha de ser reestructurada en la seva totalitat, encara que de manera acurada.

Es poden propugnar reformes amb molta passió. Però, cal tenir les idees clares del què es vol aconseguir. Quines són les metes, els objectius? Quins són els criteris? Quina classe de persona volem educar? Hem de proposar objectius per una educació reflexiva i buscar els mitjans adequats per aconseguir aquests objectius.

Per ser breus, suposem que l'objectiu de l'educació és educar els estudiants perquè puguin convertir-se en persones raonables. Amb altres paraules, suposem que l'objectiu de l'educació és capacitar per a ser raonables: la raonabilitat. Per què? Perquè no es pot mantenir la democràcia si els estudiants que surten de les escoles no són persones raonables, sinó persones acrítiques, irreflexives i plenes de prejudicis.

La democràcia, per ser autèntica i eficient, exigeix ciutadans reflexius. Requereix un enfocament estructurat, de manera que els processos que condueixen a la democràcia siguin configurats i establerts per a éssers humans pensants. No només éssers humans instruïts. Ja ho diu l'expressió anglesa: es pot ser un instruït ignorant. Un pot tenir molts coneixements, però ser algú absurd, impulsiu o ingenu perquè no pensa, perquè no és reflexiu.

Volem que els nostres estudiants pensin. Quan dic 'volem', no em refereixo només a mestres i professors, sinó a tots els educadors i pares. Penso que generalment els pares, quan envien els seus nens a l'escola, tenen la secreta esperança que l'escola ensenyarà els seus fills a pensar, especialment si ells no han tingut èxit en fer-ho. "Ensenyin-los a pensar, facin-los pensar" -insisteixen els pares. Aquesta és una de les raons per les quals l'educació en el pensar és vista positivament pels pares. Els proporciona una mica del que sempre havien volgut.

¹ Conferència pronunciada en el Centre Cultural BANCAIXA de Madrid, el 21 de novembre de 1991 amb el títol "Pensament creatiu i educació moral"

² Versió castellana de Vicente Merlo Lillo i versió catalana i notes d'Irene de Puig

Però, hi ha alguns educadors que volen preservar el *statu quo* en l'educació. Aquests educadors no han sabut crear els mitjans per fer pensar els nens i no volen canviar la manera com han estat treballant fins ara. Però, sempre tindran problemes, perquè fan les coses de manera tradicional, tot i saber que aquestes maneres no funcionen molt bé. Així doncs, què fer, especialment en el nivell de l'escola primària, per què l'educació ensenyi a reflexionar?

Una de les coses que podeu intentar és ensenyar a pensar al llarg de tot el procés educatiu. Que els nens pensin a cada assignatura, a cada àrea, a cada moment de la vida escolar: a l'esbarjo, a l'esmorzar, a matamètiques, a ciències naturals, a biologia, a música i a plàstica, en tot moment de la seva activitat escolar. Però com fer-ho? Què fer per estimular-los, guiar-los i ensenyar-los a pensar durant tot l'aprenentatge? Hi ha una resposta tradicional. Una resposta tan antiga que potser la gent pensi que és arcaica o obsoleta. La resposta és la disciplina anomenada filosofia. La filosofia és la disciplina que prepara per a pensar en les altres disciplines.

Tenim filosofia a la Universitat. Quina és la funció de la filosofia a la Universitat? Podeu imaginar la supressió de tots els departaments de filosofia? Podeu imaginar que, per algun estrany gir en els esdeveniments, es deixi d'impartir filosofia? Què passaria? Jo diria que la gent se submergiria en la seva disciplina més del que ja hi estava abans. Es faria més especialitzada, més reduïda, més tècnica que abans. I comportaria més tancament. Hi hauria contestació ràpida: ens esteu acusant a nosaltres, els de les altres disciplines, d'estretor de mires, especialització i llenguatge tècnic? vosaltres, els de filosofia, que només parleu en un argot fosc i tècnic?.³

Sí, la filosofia és culpable de totes aquestes coses. Però el que ha fet és prendre's de debò el seu paper d'estar en el campus universitari com una espècie de Banc Central d'idees. Ha estat la disciplina en la qual les idees es reuneixen i s'interpenetren. Els departaments de filosofia estan constituïts per persones que solen ser competents en, almenys, una altra disciplina i possiblement en moltes altres disciplines. Com a resultat, existeixen subdisciplines de la filosofia: la filosofia de l'educació, la filosofia de l'art, la filosofia de la ciència, la filosofia de la literatura i la filosofia de moltes altres àrees.

La filosofia mai no està còmoda enfaixada en ella mateixa. Només es troba a gust quan s'estén més enllà de les seves ribes i es vessa per tot el terreny que l'envolta. Per aquest motiu, per la seva pròpia naturalesa, la filosofia és una disciplina que tracta de penetrar en les altres disciplines i no es cenyeix exclusivament en la pròpia reflexió. Des de la filosofia s'aprèn a penetrar intel·lectualment en els conceptes de física, art, educació, etc. Així doncs, la filosofia tal com es practica, té ja, en la seva naturalesa, aquesta espècie de preparació per a pensar, per a pensar dintre de les diferents disciplines.

³ Cal tenir en compte que a molts països anglosaxons i entre ells Estats Units només hi ha filosofia a la Universitat, i per això l'autor no fa cap referència a la filosofia a l'educació secundària, per exemple.

Se'ns pot replicar: d'acord, tot això està molt bé a la universitat, i prometem no eliminar els departaments de filosofia, però com fer-la assequible als nens?

Jo penso que si en filosofia es realitzen unes quantes operacions simples, es pot fer que sigui assequible als nens. Podem eliminar la terminologia abstracta, fosca. Es pot presentar no en forma de llibres de text secs, àrids, sinó en forma d'històries que els nens estiguessin interessats a llegir, fins i tot, a llegir-les junts. Es pot presentar la filosofia en diàleg més que en lectura. Això faria la filosofia més interessant.

Es pot, també, intentar remodelar el paper del mestre, de manera que no sigui una figura d'autoritat que ho sap tot, de la qual se suposa que emanen totes les respostes, sinó més aviat un coinvestigador. El mestre es converteix en algú que comparteix i anima la investigació intel·lectual que té lloc a l'aula. Hi ha moltes altres coses que poden fer-se.

Bé sí, podria dir-se, aquestes coses poden fer-se però potser no hagin de fer-se. Potser els nens no necessitin filosofia. Potser els nens no vulguin filosofia. Per quina raó imposar-los-la?. Violarà la seva innocència, la innocència de la infància. Se'ls carregarà amb tot tipus de nocions filosòfiques. Es tornaran malenconiosos i desgraciats. Mantingueu la filosofia allunyada d'ells.

Però, jo no crec que això sigui així. No crec que els nens duguin vides totalment protegides de la realitat i del pensament significatiu. Són conscients que la vida està en marxa i que existeix la mort. Són conscients que hi ha problemes financers i problemes familiars, problemes de tot tipus pels quals la gent passa, que exigeixen reflexió i resolució. No ajudar els nens a pensar sobre les coses que els preocupen no fa sinó preocupar-los més.

Més encara, jo crec que els nens no només necessiten la filosofia, sinó que també la volen. Els diàlegs amb nens i nenes que hem vist en diverses parts del món mostren que els nens responen molt càlidament, molt cordialment quan tenen l'oportunitat de discutir obertament, especialment quan no hi ha una resposta final donada per algun text o algun mestre. Els nens s'emocionen amb la possibilitat o la llibertat de discutir les coses per si mateixos. De sobte, experimenten una sensació d'alliberament.

En filosofar es produeix tant un alliberament cognitiu com un alliberament afectiu. Se'ls ha mantingut apartats de l'activitat d'aprendre i pensar junts. Els nens se senten alliberats quan se'ls pregunta la seva opinió, quan s'escolta els seus punts de vista, quan es discuteixen les seves perspectives. Comencen -perquè ara tenen l'oportunitat de pensar per si mateixos- a escoltar els altres, els seus companys, els seus condeixebles. I aprenen del que ells diuen.

A l'aula tradicional, els nens no es pregunten res els uns als altres. La idea d'una comunitat d'investigació en la qual tothom pot parlar obertament és una veritable novetat a l'escola. És emocionant per als nens descobrir el

què pensen els companys de classe. És important també que aprenguin a respectar-se mútuament, que aprenguin a comprendre's els uns als altres, i a formar una espècie de comunitat.

La comunitat de recerca és una comunitat molt especial. No es tracta només d'una comunitat en la qual la gent s'hi troba a gust: és una comunitat en la qual hi ha un mètode d'exploració. Hi ha una exploració d'idees filosòfiques, fins i tot a l'educació infantil o en els primers cursos immediatament posteriors. És una metodologia d'autocorrecció. Quan les coses no semblen anar bé, o no semblen correctes –una inferència invàlida o un raonament dubtós per a arribar a una conclusió–, algú ha de llençar un repte, i això implica a la comunitat en un procés d'autocorrecció.

A mesura que els nens aprenen a participar en l'autocorrecció que es desenvolupa en el grup, poden interioritzar-la i adoptar-la per a ells mateixos. Aquesta interiorització els permet fer-se més reflexius, els ensenya a pensar abans de parlar i d'actuar. D'aquesta manera, a mesura que han interioritzat la metodologia del grup, es tornen individualment més autocrítics. Aquesta és una de les coses a les quals volem animar-los.

Volem nens que prenguin la iniciativa, no que es limitin a esperar que els mestres els corregeixin. Volem que els nens siguin capaços de ser autònoms, capaços d'autogovernar-se intel·lectual i moralment. Volem que siguin autocrítics, perquè no es vegin arrossegats per l'impuls i l'emoció i i actuïn més responsablement. Dit d'una altra manera: com més gran sigui la tendència autocrítica del nen, major serà la capacitat d'autocontrol. El procés reflexiu té implicacions morals, perquè embarca el nen en el raonament abstracte connectat amb la seva conducta.

Ara bé, per introduir un programa com el de filosofia, amb la finalitat de formar éssers humans més raonables, cal que la filosofia estigui organitzada en una seqüència que comenci des de l'inici de l'escolarització i prossegueixi durant tots els anys de l'escola. La filosofia tal com s'ensenya a la Universitat no és seqüencial, excepte en termes de dates històriques. No té una seqüència lògica. Amb els nens no es pot fer això. No se'ls pot presentar un programa d'habilitats i conceptes filosòfics que no tinguin una seqüència lògica.

Per ensenyar filosofia als nens, cal tenir un pla amb un ordre racional i seqüencial. Certes habilitats precedeixen a d'altres més complexes. Alguns conceptes són útils per a entendre altres conceptes. Uns termes són molt pertinents per a la comprensió d'altres termes. I per això es necessita una seqüència.

La seqüència d'habilitats i conceptes ha de desenvolupar-se amb una espècie de necessitat lògica entre un pas i el següent, perquè els nens copsin que el pròxim pas és sempre intuïtivament evident i gairebé necessari. Una programació així, dissenyada seqüencialment, contrasta amb el tipus de programació que tenim actualment a l'escola, que és en gran mesura un poti poti que s'ha anat formant al llarg de milers d'anys. És una programació en la qual ben just hi ha connexió entre un tema i un altre.

L'estudiant va de l'aula de ciències naturals a una altra on s'ensenya art, i ell o ella està en un món diferent. És com si no hi hagués continuïtat entre un tema i l'altre. L'estudiant passa d'un curs a un altre amb escassa continuïtat entre un pas i el següent. La programació no construeix, no continua, no creix. Els temes no es repeteixen o es desenvolupen, com succeeix, per exemple, amb una bona obra musical. En una bona obra de música el tema s'introdueix, es desenvolupa, s'enforteix, es va construint a poc a poc. En els plans d'estudis que funcionen tradicionalment a les nostres escoles no trobem res semblant a una construcció sistemàtica.

El plan d'estudis tradicionals raras vegades és criticat. Fins i tot quan ha estat criticat, molt poques vegades s'ha sotmès a prova experimental per a determinar el què és veritablement necessari en aquest pla i el què no. Com sabem quant temps donar a l'àlgebra i quant a la història, per exemple? No ho sabem. El que donem als estudiants és sovint el resultat d'accidents històrics.

Com sabem que no cal donar temps per a la filosofia en el nostre pla d'estudis? No ho sabem. Simplement no n'hi hem donat gens. I per això suposem que no hem de donar-li'n cap. És una tradició i se segueix la tradició sense pensar-hi. Però, com sabem que no seria una bona idea si tothom tingués filosofia i una mica menys d'algunes altres assignatures? Fins que no comencem a experimentar i vegem que produeix millors individus pensants, l'única cosa que farem serà seguir fent el que fèiem.

Un altre problema del pla d'estudis tradicional és la seva incoherència. La seva falta de continuïtat, la seva falta de seqüència, d'estructura lògica i de sentit. El pla d'estudis representa certs aspectes del coneixement acumulat per la humanitat. El pla d'estudis a les escoles és el que creiem que hem de donar als nens per civilitzar-los, per fer-los entendre el món tal com nosaltres el coneixem. Si ho presentem incoherentment, ho coneixeran incoherentment. I si més tard són irracionals, de qui és la culpa sinó nostra per donar-los un pla d'estudis irracional o ineficaç?

Un dels problemes que tenim amb la incoherència del pla d'estudis és que no intentem desenvolupar-lo de forma seqüencial i lògica; i de forma lògica des del començament fins al final, des de l'educació infantil fins a l'últim curs. Una altra raó de la seva incoherència és que qui ho desenvolupa dóna per descomptat que cadascuna de les seves etapes ha de correspondre a una etapa del desenvolupament humà en el nen. D'aquesta manera fragmenten el creixement infantil en una sèrie d'estadis i després construeixen el pla d'estudis amb una sèrie d'etapes i tracten de coordinar fil per randa, un a un, una etapa del pla amb una etapa del creixement.

Aquestes etapes del creixement són molt discutibles. A parer meu no tenen més realitat que els segments artificials que marquem en les corbes d'exercicis matemàtics. Intenten expressar una corba tot fragmentant-la en segments rectes. Aquests segments són purament teòrics i abstractes. Són invenció nostra; no són parts reals de la corba.

De forma similar, podem dividir la filosofia en segments, però no ens

enganyem tot creient que necessàriament cada segment correspon a una realitat. Quan es desenvolupa un pla d'estudis etapa per etapa, pas per pas, d'aquesta manera, el que sol passar és que es perd la naturalesa seqüencial, lògica del pla d'estudis. Dit d'una altra manera, es desenvoluparan etapes per delimitar el que correspon al primer curs, al segon, etc. i tot seguit es desenvoluparà un nivell 1, un nivell 2, etc. en el pla d'estudis per adequar-se a aquests suposats estadis de desenvolupament. Aquestes etapes poden tenir una connexió genètica, però no, per això, tenen necessàriament una seqüència lògica.

El que és pitjor, aquestes etapes del creixement del nen s'estableixen mitjançant descripcions de nens que no estan en condicions o en situacions que exigeixin un màxim rendiment intel·lectual. En gran mesura són el resultat de l'observació de nens sota condicions fortuïtes de joc o asseguts junts quan no són estimulats, quan no hi ha intervenció o interacció educativa. En conseqüència, habitualment es tracta del nivell més baix del comportament intel·lectual que poden mostrar els nens, en comptes del més elevat. Això significa que el pla d'estudis està preparat més aviat per al nivell inferior del desenvolupament cognitiu que no pas per al superior.⁴

El pla d'estudis que resulta d'aquest tipus de teoria de les etapes del desenvolupament implica el manteniment del *statu quo*. Es dirigeix a la perpetuació dels nens en un estat d'inferioritat intel·lectual i no a accelerar el seu desenvolupament. Com a conseqüència, a partir d'aquest mateix pla d'estudis s'afirma que els nens en les etapes inicials de l'educació primària són incapaços de pensament abstracte. I que, per tant, per a ells l'educació hauria de concentrar-se sobre els aspectes físics: ensenyar als nens les textures, els colors, les formes, les grandàries, etc. Fer-los utilitzar els seus músculs. No preocupar-se dels seus cervells, perquè no poden pensar abstractament. Donar-los il·lustracions, contar-los contes, i mantenir-los ballant i fent tot tipus d'activitats. Què importa, si no pensen?. De totes maneres, no poden pensar! Com a resultat, tenim en aquests primers graus nens a qui manca l'exercici de l'abstracció.

La majoria dels nens tenen dèficits d'abstracció, perquè tot l'accent es carrega sobre el concret. El concret s'accentua excessivament i no s'estimula l'abstracció. Els nens estan assedegats d'abstracció. És que no es pot passar sense això. Les abstraccions són necessàries, perquè són els conceptes amb els quals entenem el camp del pensament. Hi ha conceptes amb els quals entenem la física, conceptes amb els quals entenem la història, conceptes amb els quals entenem l'art, etc. No podem passar sense conceptes. No podem passar sense teoria. No podem passar sense generalitzacions. No comencem a comprendre les coses concretes, aquesta rosa per exemple, fins que en captem el concepte abstracte.

Per a funcionar, fins i tot pràcticament, necessitem conceptes. Perquè fins i tot pràcticament necessitem les relacions entre l'abstracte i el concret, entre el teòric i el pràctic. No podem condemnar els nens a viure en un món de fets, sense abstraccions. Si ho fem així, els deixem indefensos. Els donem un món d'empirisme sense pensament. Un món en el qual els nens no

⁴ Vegis aquí una crítica velada a la investigació de Piaget i un acostament clar a les posicions de Vigotski

poden meravellar-se, ser meditatis, sentir-se intel·lectualment satisfets. És a dir, els nens necessiten, certament, el pensament.

Ara bé, podria dir-se que, encara que necessitin el pensament, no poden funcionar en el món de la filosofia. Els conceptes filosòfics són massa difícils, massa complexos per a ells. És cert, la filosofia acadèmica tradicional utilitza conceptes molt tècnics, especialitzats i diferents dels conceptes del llenguatge de cada dia. La terminologia filosòfica és diferent de la terminologia quotidiana. És innegable que alguns termes filosòfics són així. Però no necessitem l'argot filosòfic tècnic. No hem d'utilitzar aquests termes amb els nens. I malgrat tot, és fàcil veure que, en realitat, ja utilitzem paraules abstractes amb nens d'un any i mig o dos anys, paraules que són riques de significat filosòfic. Paraules que els filòsofs professionals empen a tota hora. Per exemple, prenguem el cas d'un nen que comença a parlar. Podem sentir que el nen diu alguna cosa i fer-nos l'efecte que no s'ha expressat correctament. Potser diem: Joan, això és veritat? Fixem-nos que estem emprant la paraula "veritat". I confiem que ens entengui. De fet, ho considerariem estrany, si no conegués aquestes coses. Si continua dient coses que no són certes, pot ser que ens empipem amb ell. Però la nostra manera d'indicar-ho és utilitzar la paraula abstracta i filosòfica "veritat". I el fet és que en Joan entén la paraula "veritat" de la mateixa manera que entén la paraula "taula" o "cadira", malgrat que podem assenyalar una cadira, però no podem assenyalar un objecte que sigui la paraula "veritat".

Els nens aprenen i se les componen per funcionar amb paraules abstractes com *veritable* i *bo*, i no sembla que hi tinguin problemes. Estan fascinats per aquestes paraules. Volen parlar-ne més, perquè òbviament no és massa clar què signifiquen. Però operen amb elles.

Així doncs, això és una defensa de la necessitat de reconèixer la filosofia no només per a nens dotats. És una assignatura que tots els nens necessiten. Fins i tot és més necessària per als nens que situem en 'educació especial' que per a qualsevol altre grup.

Hem fet treballs experimentals que mostren l'èxit de fer filosofia amb nens sords, amb nens que tenen problemes d'aprenentatge, amb nens que tenen problemes per llegir, amb nens emocionalment desequilibrats, amb nens neurològicament danyats. Ara ja coneixem els beneficis de fer filosofia amb tot tipus de nens.

Per tant, el que suggereixo com a conclusió, és que vegem la filosofia primer de tot com un complement valuós del pla d'estudis existent per a tots els membres de la població escolar. En segon lloc, com una disciplina que ens prepara per pensar en les altres disciplines. I en tercer lloc, a mesura que avancem cap al futur, com una assignatura central en el procés educatiu com a totalitat.